

Насамкінець хочеться підкреслити, що досліджуючи і розробляючи українську спортивну термінологію, не треба забувати про органічну її частину – фразеологію, яка яскраво виявляє неповторно-своєрідну красу нашої мови.

1. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. – Харків, видавниче об'єднання "Вища школа", 1977, 232с. 2. Ройзензон Л.И. Синтаксис и фразеология. В кн.: Праці міжвузівської наукової конференції з питань синтаксису. Львів, 1963. 3. Фразеологічний словник української мови /Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1993. – 984с. 4. Шанский И.М. О фразеологизме как языковой единице в предмете фразеологии. – В сб.: Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц. Тула, 1968.

ПРО УПОРЯДКУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ НА МАТЕРІАЛАХ СПОРТИВНОЇ ЛЕКСИКИ

© Людмила Бардіна, Віра Шепелюк, 2000

Національний університет фізичного виховання і спорту, Київ

Становлення української термінології відбувається за досить складних умов. Одна її частина сформувалася на підґрунті власних мовних ресурсів, а іншу – запозичено. Зараз процес інтенсивного запозичення посилюється, що пояснюється активністю зовнішньої політики незалежної України. Звідси і поява в українській мові значної кількості термінологічної лексики. Але нема сумніву в тому, що найкращим інструментом мислення як на внутрішньо-, так і на зовнішньо-вербальному рівнях є рідна мова. Звідси й постає проблема термінотворення та формування стандартів виключно рідною мовою.

З широкою популярністю спорту виникає і розглянута нами проблема нормалізації наявної спеціальної термінології, яка постає під кутом зору культури мовлення і розвитку власне спорту.

Продуктивність синтаксичної деривації у термінології – закономірний шлях поповнення спеціальних найменувань. Наявність багатоскладових термінів і термінологічних конструкцій у терміносистемах складає приблизно 80% від загальної кількості їх компонентів, що і спонукало нас до написання цієї статті.

Для нас, викладачів української мови, в умовах спортивного університету це питання набуває більш практичного значення, бо знання закономірних процесів, які відбувалися або відбуваються у галузі спортивної термінології, звичайно, без відриву від загальномовних процесів, допоможе нам активізувати навчальний процес.

Вимоги унормування спортивної термінології викликають необхідність її суворої класифікації. Умовно можна виділити чотири формальні класифікаційні групи: I – прості терміни (*удар, обгін, атака*), II – двоскладові терміни (*больовий засіб, довга дистанція, висока передача*), III – багатоскладові терміни (*стійка на одній руці, стрибок із передньої стійки назад, у напівприсяді з рухами рук*), IV – термінологічні комбінації (*удар з навілета зліва у м'яч без обертання, виконати кидок у кошик двома руками знизу з місця*).

Як бачимо, прості терміни складаються з одного слова, двоскладові – утворені двома самостійними словами, багатоскладові та термінологічні комбінації – більш ніж двома самостійними словами.

Серед простих термінів знаходимо значну кількість однокоренових віддієслівних іменників: *мах, вис., хват, жим, ривок, поштовх, кидок, удар, підсід, зіскок, оберт* тощо. Всі вони є підґрунтям для творення термінологічних комбінацій, оскільки дієслівний

характер дозволяє поширити їх різного роду обставинами та обставинними групами (*хват із-зовні, зіскок вперед, вис на прямих руках* тощо).

У двоскладовому терміні співвідношення двох терміноелементів, які його складають, можна порівняти із співвідношенням головного та підрядного компонентів у двоскладових словосполученнях: всередині двоскладового терміну провідним терміноелементом буде той, який синтаксично підкоряє собі другий, тобто підрядне слово – головному, залежне слово – тому, від якого воно залежить. З цього випливає, що підрядний терміноелемент може виражатися прикметником (*вітрильна регата, лижні перегони*), іменником без прийменника (*заміна воротаря, балансування весла*), або з прийменником (*стрибки з жердиною, біг з перешкодами, перегони на довгі дистанції*), або дісприслівником (*вис прогнувшись, зіскок випроставшись*). Головний же компонент у складених термінах виражається іменником.

У спеціальних роботах з термінології окремих видів спорту до термінів висуваються три головні вимоги: лаконічність, точність та відповідність значенню. Останні дві вимоги, як правило, вступають у суперечність з першою та задовольняються за її рахунок, що призводить до нарощування кількості компонентів у складених термінах і до появи досить точних, витончено диференційованих за семантикою багатоконпонентних утворень.

Відмінність третьої та четвертої груп спирається на синтаксис: термінологічна комбінація – це словосполучення термінологічного характеру, яке вміщує у собі не менше двох співвідпорядкованих обставин (тобто прислівників або іменників з прийменниками); багатоскладовий термін твориться більше ніж двома самостійними словами, серед яких нема співвідлеглих обставин. Порівняємо багатоскладовий термін *кидок із захватом руки на ключ* (послідовна підрядність) та термінологічну комбінацію *кидок назад із захватом руки на ключ* (однорідна підрядність обставин *назад* та *із захватом*).

Найчастіше зустрічаються багатоскладові терміни, які творяться поєднанням головного простого та підрядного двоскладового термінів з послідовною підрядністю *вис махом назад, амплітуда руху рук, ривок двома руками, подолання смуги перешкод*. Іншим розповсюдженим способом творення багатоскладових термінів є однорідна підрядність двох елементів (серед яких не більше однієї обставини) головному: *зупинка м'яча головою, кругові рухи руками*. Багатоскладовий термін може творитися шляхом трьох (або більше) ступенів нарощування послідовної підрядності терміноелементів: *станок для розвивання сили кисті, кидок у кошик під час стрибка з обертом, вимахування лопастю весла перед захватом, введення м'яча у гру у колі удару*.

Слід пам'ятати, що багатоскладові терміни характеризуються сталим порядком своїх елементів. Це зумовлене, перед усім, наявністю послідовної підрядності, у межах якої головний та підрядний елементи не можуть мінятися місцями.

Термінологічні комбінації типу *обертання тулуба у горизонтальній площині з повною амплітудою зі стійки ноги врізнобіч, руки на поясі або стрибки на місці з оплесками по черзі перед тілом та за тілом, або короткий м'яч праворуч з обманним рухом замаху на м'яч після прийняття суперником сильного удару підрізкою м'яча вниз* складають специфіку спортивної термінології, яка зумовлена багатим комбінаторним розмаїттям спортивних досягнень та прийомів. Звичайно, комбінації з 14 терміноелементів, подібні до наведеної вище, зустрічаються досить рідко. Як правило, термінологічна комбінація складається з 5-8 елементів. Її єдність та чітке визначення меж пояснюється наявністю у її складі головного компонента, який знаходиться на

“вершині” синтаксичної структури: *вис махом назад сідом ноги врізнобіч, кидок захватом руки під плече та стегна через руку, кидок прогинанням зворотнім захватом протилежного стегна.*

Характерним для термінологічних комбінацій є і те, що відрізняє їх від багатоскладових термінів, тобто наявність двох (або більше) однорідних підрядних обставин, що виключає однозначну логічну ієрархію у структурі комбінації, оскільки терміноелементи обставинного типу логічно рівноправні. Дійсно, розглядаючи серію термінологічних комбінацій, бачимо, що ні синтаксично, ні парадигматично обставинні групи не вступають у зв'язок одна з одною, підпорядковуючись лише головному слову. Порівняємо: *вис зависанням правою на дальній жердині хватом за ближню, вис позаду зависанням лівим носком, вис поперек зависанням правою на лівій жердині, вис лежачи поперек, вис лежачи ноги позаду.*

Вивчаючи принципи побудови термінологічних комбінацій, ми виділяємо як обов'язковий головний терміноелемент слово, яке характеризує основний тип руху або дії, а в функції факультативних елементів – обставинні групи, які характеризують напрямок дії (іноді зі вказівкою початкового та кінцевого положення) та різні аспекти способу виконання цього руху.

Таким чином, термін яскраво та послідовно зберігає дані про можливості власного введення у текст, у мовлення. Ефект пам'яті у більшості термінів холистичний (цілісний) і тому їх потрібно знати і репродукувати, а не постійно уніфікувати і витворювати (останнє можливе лише за умов відсутності терміна).

МОТИВОВАНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ПРИКОРДОННОЇ І МИТНОЇ СЛУЖБИ

© Олена Грицева, 2000

Академія прикордонних військ, Хмельницький

Терміни, як і звичайні слова, утворюються на базі існуючих слів і коренів загальнолітературної і спеціальної лексики. Тому ми можемо говорити про мотивованість термінів як про зумовленість їх іншими словами. Причому мотивованість термінів – явище і внутрішньомовне, і зовнішньомовне [1].

Проблема мотивованості термінів привертає увагу багатьох лінгвістів. Питання, що отримало численні тлумачення, і сьогодні вирішується по-різному. Зокрема, Панько Т.І. [2] розглядає мотивованість як співвідношення внутрішньої форми та значення терміна. Т.Л.Канделакі [3] під мотивованістю термінів розуміє вибір найменування для позамовної реальності.

Розкриваючи мотивованість слова, необхідно врахувати порівняльні характеристики його значення і внутрішньої форми, адже мотивованість – це своєрідний показник як кількісних, так і якісних особливостей складових слова, їх інформаційної долі у рамках лексичного значення в цілому. Отже, мотивованість – це кількісна і якісна характеристика внутрішньої форми [4].

Однією з основних вимог, що висувається до терміна, є його правильна орієнтація. Ім'я поняття, позначеного терміном, обирається не довільно, а в результаті співвідношення його з попередніми словами.